

Türkiye'deki Kürtler ve Diğer Tüm Topluluklar İçin İnsan Haklarının, Adaletin ve Demokrasinin Güçlendirilmesi

Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu'na
Sunulan Brifing*

Hazırlayanlar:



HRW.org



icj

International
Commission
of Jurists



TLSP

TURKEY LITIGATION SUPPORT PROJECT

Türkiye’deki Kürtler ve Diğer Tüm Topluluklar İçin İnsan Haklarının, Adaletin ve Demokrasinin Güçlendirilmesi

Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu’na Sunulan Brifing*

Hazırlayanlar: Türkiye İnsan Hakları Davalarına Destek Projesi (Turkey Human Rights Litigation Support Project - TLSP), İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch – HRW) ve Uluslararası Hukukçular Komisyonu (International Commission of Jurists – ICJ)

Önsöz

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Türkiye devleti ile silahlı Kürdistan İşçi Partisi (PKK) arasındaki kırk yılı aşkın süredir devam eden çatışmaya son vermeyi amaçlayan halihazırdaki müzakereler bağlamında, Ağustos 2025’te Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi adlı, partiler arası bir komisyon kurdu. Komisyonun amacı, “terörün Türkiye’nin gündeminden tamamen çıkarılması, toplumsal bütünleşmenin güçlendirilmesi, millî birlik ve kardeşliğimizin pekiştirilmesi, özgürlük, demokrasi ve hukuk devleti alanlarında çalışmalar yapmak” olarak belirlendi.¹ Komisyon, hükümet ile PKK’nin cezaevinde bulunan lideri Abdullah Öcalan arasında varılan bir mutabakatı takiben kuruldu; PKK süreç içinde, 12 Mayıs 2025 tarihinde silah bırakacağını ve kendini feshetmeyi amaçladığını açıkladı.²

Bu brifing, Türkiye İnsan Hakları Davalarına Destek Projesi (Turkey Human Rights Litigation Support Project - TLSP),³ İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch – HRW),⁴ ve Uluslararası Hukukçular Komisyonu (International Commission of Jurists – ICJ)⁵ tarafından hazırlanmıştır. Bu kuruluşlar, insan haklarının uluslararası düzeyde korunması, Türkiye’nin insan hakları uygulamalarının belgelendirilmesi ve yapısal sorunların giderilmesine yönelik somut önerilerin geliştirilmesi alanlarında faaliyet gösteren ve bu konularda geniş deneyime

*İngilizce aslından Murat Özbank tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir.

¹ Bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) web sitesinde, Komisyonun amaçlarını açıklayan sayfa, <https://www.tbmm.gov.tr/Milli-Dayanisma-Kardeslik-Demokrasi-Komisyonu/>.

² BBC Türkçe, “PKK açıklamasının satır araları: Öcalan’ın şartları nasıl değişecek, Lozan referansı neden önemli?” 12 Mayıs 2025, <https://www.bbc.com/turkce/articles/c989e68d8d10>.

³ **Türkiye İnsan Hakları Davalarına Destek Projesi, (Turkey Human Rights Litigation Support Project, TLSP,** <https://www.turkeylitigationsupport.com/intro>): Türkiye’de insan hakları alanındaki etkili hukuki girişimlerin ve stratejik davaların ilerletilmesini desteklemek üzere uzmanlık ve teknik destek sağlar. Türkiye’den ve yurt dışından önde gelen akademisyenleri, avukatları ve araştırmacıları bir araya getiren proje; dava takibi, araştırma, savunuculuk ve kapasite geliştirme faaliyetleri yürütür. Proje, Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Birleşmiş Milletler mekanizmaları dâhil, ulusal ve uluslararası merciler nezdinde stratejik dava ve başvuruların yürütülmesinde avukatları ve sivil toplum aktörlerini destekler.

⁴ **İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch – HRW,** <https://www.hrw.org/europe/central-asia/turkey>): Türkiye dâhil 100’den fazla ülkede insan hakları ihlallerini araştıran, belgeleyen ve ifşa eden, önde gelen uluslararası bir insan hakları kuruluşudur. 1978’de kurulan HRW, titiz olgu tespiti, güvenilir raporlama ve hükümetler ve uluslararası kuruluşlarla yürüttüğü stratejik temaslar aracılığıyla küresel insan hakları savunuculuğunun şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. HRW, kırk yılı aşkın süredir Türkiye’deki yapısal insan hakları ve hukuk devleti sorunlarını kapsamlı biçimde belgelemiş olup, temel özgürlüklere ilişkin çok sayıda davada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi nezdinde müdahale izni (third-party intervention) almıştır.

⁵ **Uluslararası Hukukçular Komisyonu (International Commission of Jurists – ICJ,** <https://www.icj.org/country/turkey/>): 1952’de kurulmuş, Cenevre merkezli, dünya çapında hukukun üstünlüğünü geliştirmeye ve insan haklarını korumaya adanmış bir sivil toplum kuruluşudur. Komisyon, yaklaşık 60 seçkin hukukçuyu bünyesinde barındırır ve 90 ulusal bölüm ile bağlı kuruluşlar tarafından desteklenir. ICJ’nin Birleşmiş Milletler, UNESCO, Avrupa Konseyi ve Afrika Birliği nezdinde danışma statüsü vardır; ayrıca Amerika Devletleri Örgütü ve Parlamentolararası Birlik ile iş birliği yapar.

sahip sivil toplum kuruluşlarıdır. Bu brifingde, Komisyonun çalışmalarıyla doğrudan ilgili ve Türkiye'nin uluslararası insan hakları hukuku kapsamındaki yükümlülükleriyle sistematik uyumsuzluğunu gidermenin önkoşulu niteliğindeki hukuki ve kamu politikası reformlarına dair tespitler sunulmaktadır. Bu kapsamda, resmen terörle mücadeleyle amaçladığı belirtilen mevzuata ilişkin reformlar özellikle ele alınmaktadır. Anılan kuruluşlar, insan haklarının, adaletin ve hukuk devletinin güvence altına alınmasının Komisyonun görevini yerine getirebilmesi ve sürdürülebilir bir barışın inşası için temel unsurlar olarak benimsenmesini ve Komisyonun nihai raporunda bu doğrultuda cesur tedbirler alınmasının savunulmasını teşvik etmektedir.

I. Giriş

Türkiye'de uzun yıllara yayılan silahlı çatışma süreci ile baskıcı devlet politikaları ve yönetim anlayışının oluşturduğu örüntüye dayanan, derin ve sürekli bir hukuk devleti ve insan hakları krizi yaşanmaktadır. Bu kriz yalnızca döngüsel değil, Cumhuriyet'in hukuki ve siyasi mimarisine derinden işlemiş yapısal bir krizdir. Yargı bağımsızlığı farklı dönemlerdeki hükümetler tarafından sistematik biçimde zayıflatılmış, ceza hukuku siyasi amaçlarla araçsallaştırılmış, muhalefet keyfi biçimde bastırılmış ve çok sayıda hak ihlali gerçekleşmiştir. Son bir yılda demokratik alanın daraltılmasına yönelik adımlar yoğunlaşmış olmakla birlikte, yetkililer tarafından Türkiye'deki Kürtler ve siyasi açıdan muhalif olarak görülen diğer grupların hedef alınmasının tarihi onlarca yıl öncesine uzanmaktadır.

Türkiye'nin sistemik hukuk devleti krizinin derinliği, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) nezdindeki karar geçmişine çarpıcı biçimde yansımaktadır. Ağustos 2025 itibarıyla Mahkeme önünde bekleyen 62.850 başvurunun 21.800'ü Türkiye'ye aittir; bu, Avrupa Konseyi'nin 46 üye devleti arasındaki toplam dava yükünün yüzde 34,7'sine karşılık gelmekte olup açık ara en yüksek orandır.⁶ Türkiye, AİHM kararlarında ihlal tespit edilen dosya sayısı bakımından da en yüksek ihlal sayılarına sahip ülkeler arasında yer almaktadır. 2024 yılında Mahkeme Türkiye'ye ilişkin 73 karar vermiş; bunların önemli bir kısmında birden çok başvuru tek bir karar altında birleştirilmiş, 67'sinde en az bir ihlal tespit edilmiştir. Bu kararlar arasında, özgürlük ve güvenlik hakkı, adil yargılanma hakkı ile ifade ve toplanma özgürlüklerine ilişkin ihlaller bulunmaktadır.⁷

AİHM kararlarının uygulanması önemli bir endişe kaynağı olmayı sürdürmektedir. Eylül 2025 itibarıyla, Türkiye'nin henüz uygulamadığı 143 öncül nitelikte AİHM kararı bulunmaktadır; bu da Türkiye'yi Avrupa Konseyi sistemi içinde en kötü performans gösteren ülkeler arasına yerleştirmektedir.⁸ Söz konusu kararlar arasında *Kavala/Türkiye*,⁹ *Selahattin Demirtaş/Türkiye* (No. 2)¹⁰ ve *Yüksekdağ Şenoğlu ve Diğerleri/Türkiye*¹¹ gibi dönüm noktası niteliğindeki kararlar da bulunmaktadır. Bu kararlarda Mahkeme, özgürlükten yoksun bırakmanın siyasi saiklerle

⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), "Pending applications allocated to a judicial formation" (Yargı oluşumlarına dağıtılmış bekleyen başvurular), 30 September 2025, <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats-pending-month-2025-bil>.

⁷ AİHM, "Violations by Article and State, 2024" (Madde ve Devlet Bazında İhlaller, 2024), <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats-violation-2024-eng>.

⁸ Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Uygulanmasından Sorumlu Daire, "Türkiye Factsheet" ("Türkiye Bilgi Notu"), <https://www.coe.int/en/web/execution/turkey>.

⁹ AİHM, *Kavala/Türkiye*, Başvuru no. 28749/18, 10 Aralık 2019, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-199515>.

¹⁰ AİHM, *Selahattin Demirtaş/Türkiye* (no. 2) [BD], Başvuru no. 14305/17, 22 Aralık 2020, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207173>.

¹¹ AİHM, *Yüksekdağ Şenoğlu ve Diğerleri/Türkiye*, Başvuru no. 14332/17, 8 Kasım 2022, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-220958>.

gerçekleştirildiğini ve insan hakları savunucuları ile muhalefet siyasetçilerini hedef alan müdahalelerin çoğulculuğa ve siyasal özgürlüklere zarar verdiğini tespit etmiştir.

Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi (AKPM), 2017’den bu yana Türkiye’yi tam izleme süreci altında tutmaktadır — bu, temel demokratik, hukuki ve kurumsal standartları karşılamakta ciddi güçlüklerle karşılaşan ülkeler için uygulanan bir süreçtir.¹² İzleme raporlarında, demokratik gerilemenin derinleşmesi, terörle mücadele yasalarının kötüye kullanılması ve siyasi muhalefete, sivil topluma ve medyaya baskı uygulanması konularında ciddi kaygılar ifade edilmektedir.¹³

Buna paralel olarak, Türkiye’nin Avrupa Birliği (AB) ile ilişkileri tıkanmış ve kötüleşen bir seyir izlemektedir. Türkiye resmen AB’ye aday ülke olmayı sürdürse de, katılım süreci fiilen donmuş durumdadır ve 2016’dan bu yana hiçbir müzakere faslı açılmamıştır.¹⁴ Avrupa Komisyonu’nun yıllık Türkiye raporlarında, yargı bağımsızlığının bulunmaması, sivil toplum ve insan hakları savunucuları üzerindeki baskılar, muhalif görüşlerin kriminalize edilmesi ve uluslararası insan hakları hukuku kapsamındaki yükümlülükler uyulmaması gibi aynı temel kaygılar tutarlı biçimde vurgulanmaktadır.¹⁵ Türkiye’nin iç hukuk çerçevesi ile bunun uygulaması pratikte, AB standartlarından ve uluslararası insan hakları hukuku kapsamındaki yükümlülüklerinden giderek daha fazla uzaklaşmaktadır.

Bu sürekli krizin merkezinde, Türkiye ile PKK arasında yaşanan bir türlü çözülememiş çatışma ve şiddet yer almaktadır. Onlarca yıldır istisnai hukuk rejiminin ve ağır olağanüstü yetkilerin kullanımının yerleşikleşmesi ve şiddet içermeyen Kürt siyasi muhalefeti ile aktivizminin sistematik biçimde kriminalize edilmesi için gerekçe olarak kullanılan da bu çatışmadır.¹⁶ 12 Eylül 1980 askeri darbesinden, 1990’lar ve 2000’lerin başındaki olağanüstü hal uygulamalarına, 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin ardından uygulanan kapsamlı olağanüstü hal rejimine

¹² Bkz. AKPM İzleme Komitesi, “Information note by the co-rapporteurs following the fact-finding visit to Türkiye (11–14 June 2024), AS/Mon (2024) 16, published 11 September 2024” (*Eş-raportörlerin Türkiye’ye 11–14 Haziran 2024 tarihlerindeki bilgi toplama ziyaretini müteakip bilgi notu, AS/Mon (2024) 16, 11 Eylül 2024’te yayımlanmıştır*), <https://rm.coe.int/as-mon-2024-16-information-note-the-honouring-of-obligations-and-commi/1680b19600>.

¹³ Bkz. AKPM, “The Honouring of Obligations and Commitments by Türkiye”, Resolution 2459 (2022), adopted 12 October 2022 (“*Türkiye’nin Yükümlülük ve Taahhütlerini Yerine Getirmesi*”, 2459 (2022) sayılı karar, 12 Ekim 2022’de kabul edilmiştir), <https://pace.coe.int/pdf/8e0fe2ce58604dee138ce6cca74b52048add0ca2c96f79a964728d3ee9476919?title=Res.%202459.pdf>.

¹⁴ Bkz. Avrupa Birliği Konseyi, “Conclusions of 26 June 2018 on Enlargement and Stabilisation and Association Process” (26 Haziran 2018 tarihli Genişleme ile İstikrar ve Ortaklık Sürecine İlişkin Sonuçlar), paragraflar 31–35, <https://www.consilium.europa.eu/media/35863/st10555-en18.pdf>; Avrupa Parlamentosu, “Türkiye’s EU accession process must remain frozen” (*Türkiye’nin AB’ye katılım süreci donmuş kalmalıdır*), 7 Mayıs 2025, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20250502IPR28215/turkiye-s-eu-accession-process-must-remain-frozen>.

¹⁵ Avrupa Komisyonu, “Report on Türkiye 2024” (*Türkiye Raporu 2024*), ss. 4–5, https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/8010c4db-6ef8-4c85-aa06-814408921c89_en?filename=T%C3%BCrkiye%20Report%202024.pdf.814408921c89_en?filename=T%C3%BCrkiye%20Report%202024.pdf.

¹⁶ Örnekler için bkz.: HRW açıklama ve raporları: “Protestoyu Terör Suçu Saymak: Göstericileri Yargılamak ve Hapsetmek için Terörle Mücadele Yasalarının Keyfi Kullanımı,” 1 Kasım 2010, <https://www.hrw.org/tr/report/2010/11/01/256143>; “Türkiye: Kürt Muhalefet Baskı Altında,” 20 Mart 2017, <https://www.hrw.org/tr/news/2017/03/20/301277>; “Turkey: Pre-Election Crackdown on Kurds” (Türkiye: Seçim Öncesi Kürtlere Yönelik Baskı), 25 Nisan 2023, <https://www.hrw.org/news/2023/04/25/turkey-pre-election-crackdown-kurds>; “Türkiye: Kürtçe şarkılar ve halay terör örgütü propagandası değildir,” 15 Ağustos 2024, <https://www.hrw.org/tr/news/2024/08/15/turkiye-kurdish-songs-and-dances-are-not-terrorist-propaganda>

uzanan süreçte, baskının hukuki ve kurumsal araçları evrim geçirerek çeşitlenmiştir — ancak dışlama ve güvenlikleştirme mantığı hep aynı kalmıştır.

Çatışmanın tarafları arasındaki diyalogun sürmesi, Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonunun kurulmuş olması ve PKK'nin silahsızlanıp kendini feshetme yönünde irade beyanında bulunması birlikte değerlendirildiğinde, yerleşikleşmiş şiddet döngüsünün ve istisnai hukuk rejiminin ortadan kaldırılmasına başlanması için tarihi bir fırsat sunmaktadır. Bu aynı zamanda insan haklarını güvence altına alan, yargı bağımsızlığını ve hukuk devletini güçlendiren kapsamlı reformların önerilmesi için alan oluşturmaktadır.

Türkiye'deki ciddi insan hakları, hukuk devleti ve demokrasi sorunlarının kapsamı son derece geniştir. Ancak bu brifing, sunan kuruluşların yıllara dayanan belgeleme, dava takibi ve savunuculuk çalışmalarına dayanarak, Komisyon'un yetki alanına giren, birbiriyle bağlantılı ve yapısal bazı meseleleri ele almaktadır. Bu alanlar yalnızca yapısal nitelikleri nedeniyle değil, aynı zamanda Türkiye'nin acil ihtiyaç duyduğu daha geniş çaplı demokratik ve hukuki dönüşüm sürecine katkı sağlayacak bir başlangıç noktası oldukları için öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda brifing, Türkiye'de sürmekte olan insan hakları, hukuk devleti ve demokrasi krizinin özünde yatan ve Komisyonun nihai raporunda hukuk ve kamu politikası reformlarına ilişkin somut önerilerle ele alması gereken şu dört başlığa odaklanmaktadır:

- (1) sorunlu ve kötüye kullanılmaya elverişli terörle mücadele yasaları ve bunların keyfi ve ayrımcı biçimde uygulanması;
- (2) seçilmiş temsilcilere ve siyasi muhalefete karşı ceza hukukunun kötüye kullanılması;
- (3) barışçıl toplanma özgürlüğüne yönelik ihlallerin sürmesi; ve
- (4) gözden geçirme ya da salıverilme olanağı bulunmayan ağırlaştırılmış müebbet hükümlüleri bakımından “umut hakkının” inkarı yoluyla insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yasağının ihlal edilmesi.

Bu dört tematik alana ek olarak bu brifingde bu sorunların tümünü yatay olarak kesen, onlara kaynaklık eden ve onları derinleştiren şu iki yapısal soruna ilişkin de tespitlerde bulunmaktadır:

- (5) yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığının bulunmaması; ve
- (6) ciddi insan hakları ihlalleri bakımından etkili hesap verebilirliğin bulunmaması, gerçeğin ortaya çıkmasının sistemli olarak engellenmesi ve bir cezasızlık ikliminin süregelmesi.

Komisyonun açıklanan amacı, bu yapısal sorunların ele alınması gereğiyle yakından örtüşmektedir. Komisyonun yetkisini cesaret, açıklık ve demokratik dönüşüme yönelik samimi bir bağlılıkla kullanması halinde, insan haklarına, etkin demokratik katılıma ve hukuk önünde eşitliğe dayanan bir siyasal ve hukuki düzenin temelini atılmasına zemin hazırlayabilir. Böyle bir zemin yalnızca sembolik uzlaşma jestleriyle değil, somut ve yapısal reformla oluşturulabilir; bu dönüşümden, Kürtler dahil, Türkiye'deki tüm bireyler ve topluluklar fayda sağlayabilir.

II. Sorunlu ve Kötüye Kullanılmaya Elverişli Terörle Mücadele Yasaları ve Uygulamadaki Keyfilik

1. Sorunun Genel Çerçevesi

Türkiye'nin terörle mücadeleye ilişkin hukuk çerçevesi, muhalif görüşleri ve ifadeleri suç saymanın, siyasi muhalefeti cezalandırmanın ve sivil toplumu susturmanın başlıca aracı haline

gelmiştir. Gerçek güvenlik tehditlerini ele almaya yönelik dar ve hedefe odaklı birer araç işlevi görmek yerine, terörle mücadele mevzuatının kapsamı ve uygulaması son birkaç on yılda kayda değer ölçüde genişlemiştir. Bu durum, söz konusu hükümlerin, ifade özgürlüğünü barışçıl bir şekilde kullanan, siyasi faaliyette bulunan veya insan hakları çalışması yürüten kişilerin şiddet eylemleri veya silahlı örgütlerle maddi bağa ilişkin ikna edici delil bulunmamasına rağmen, soruşturulması, kovuşturulması, mahkum edilmesi ve hapsedilmesi için yaygın biçimde kullanılmasına yol açmıştır.¹⁷

Bu sistematik kötüye kullanımın temelinde, Terörle Mücadele Kanunu (3713 sayılı Kanun, TMK) ile Türk Ceza Kanununun (TCK) özellikle 220. maddesi (suç işlemek amacıyla örgüt kurma), 314. maddesi (silahlı örgüt) ve 302–312. maddelerinde (anayasal düzene veya devlet güvenliğine karşı suçlar) yer alan geniş ve muğlak tanımlar yatmaktadır.¹⁸ Kişilere, yalnızca gösterilere katıldıkları, sosyal medyada yaptıkları paylaşımlar, yasal, siyasi ya da sivil toplum gruplarına üyelikleri veya bu gruplarla ilişkileri veya gündelik iletişimlari esas alınarak, bir terör örgütüne “üyelik” suçu isnat edilebilmektedir.¹⁹ Hukuka uygun eylemler, şiddet kastına ya da suç teşkil eden fiillere ilişkin herhangi bir delil olmaksızın, çoğu kez yasaklı örgütlerle “organik bağ” göstergesi sayılmaktadır.

Bu çerçevede, ceza adaleti sisteminin araçsallaştırılmasına da olanak sağlamaktadır; bu yolla devletin eylem ve işlemlerine yönelik inceleme ve denetim bastırılmakta, bağımsız sesler susturulmaktadır. İnsan hakları savunucuları, gazeteciler, avukatlar ve kamu yararına çalışan diğer aktörler, herhangi bir hukuka aykırı fiil nedeniyle değil, çalışmalarının niteliği nedeniyle, terörle mücadele hükümleri kapsamında rutin olarak hedef alınmaktadır.²⁰

¹⁷ Bkz. Third Party Intervention by TLSP, HRW and the ICJ in the case of Taner Kılıç v. Turkey (Başvuru no. 208/18), ss. 8–10 (TLSP, HRW ve ICJ’nin Taner Kılıç/Türkiye davasındaki üçüncü taraf müdahalesi), 16 Ağustos 2019, <https://static1.squarespace.com/static/5b8bbe8c89c172835f9455fe/t/5d5a7b5ffbeeb000019c7c09/1566210920345/16082019+Kilic+v+Turkey.pdf>; BM İfade Özgürlüğünün Teşviki ve Korunması Özel Raportörü, Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression on his Mission to Turkey, A/HRC/35/22/Add.3, 21 Haziran 2017, ss. 5–6 (“BM İfade Özgürlüğünün Teşviki ve Korunması Özel Raportörünün Türkiye Ziyareti Raporu”); Venedik Komisyonu, Opinion on Articles 216, 299, 301 and 314 of the Penal Code of Turkey, CDL-AD(2016)002, 15 Mart 2016 (“Türkiye Ceza Kanununun 216, 299, 301 ve 314. maddelerine ilişkin Görüş”), [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)002-e).

¹⁸ Bkz. Venedik Komisyonu, Opinion on Articles 216, 299, 301 and 314 of the Penal Code of Turkey, CDL-AD(2016)002, para. 106 (“Türkiye Ceza Kanununun 216, 299, 301 ve 314. Maddelerine İlişkin Görüş”), 15 Mart 2016, <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282016%29002-e>; Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, Memorandum on freedom of expression and media freedom in Turkey, CommDH(2017)5, para. 124 (Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, “Türkiye’de ifade özgürlüğü ve medya özgürlüğü üzerine memorandum”), 15 Şubat 2017; BM İnsan Hakları Komitesi, Concluding observations on the initial report of Turkey (Türkiye’nin ilk raporuna ilişkin son gözlemler, Komitenin 106. Oturumunda kabul edildi), UN Doc. CCPR/C/TUR/CO/1, para. 16, 13 Kasım 2012; ayrıca bkz. BM İfade Özgürlüğünün Teşviki ve Korunması Özel Raportörü, Report of the Special Rapporteur on his mission to Turkey (Özel Raportörün Türkiye Ziyareti Raporu), UN Doc. A/HRC/35/22/Add.3, 7 Haziran 2017, <https://digitallibrary.un.org/record/1301337>.

¹⁹ Third Party Intervention by TLSP, HRW and the ICJ in the case of Taner Kılıç v. Turkey (Başvuru no. 208/18), ss. 8–10 (Bkz. n 17); BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü, World Report on the Situation of Human Rights Defenders (“İnsan Hakları Savunucularının Durumuna İlişkin Dünya Raporu”), Aralık 2018, s. 381.

²⁰ Örneğin bkz. AIHM: *Taner Kılıç/Türkiye*, Başvuru no. 208/18, 31 Mayıs 2022; *Kavala/Türkiye* Başvuru no. 28749/18, 10 Aralık 2019; ayrıca, hükümeti eleştiren yayınlar nedeniyle terörle bağlantılı suçlamalarla keyfi olarak gözaltına alınıp yargılanan gazetecilere ilişkin şu kararlar: *Mehmet Hasan Altan/Türkiye*, Başvuru no. 13237/17, 20 Mart 2018; *Şahin Alpay/Türkiye*, Başvuru no. 16538/17, 20 Mart 2018; *Sabuncu ve Diğerleri/Türkiye*, Başvuru no. 23199/17, 10 Kasım 2020; *Şık/Türkiye (no. 2)*, Başvuru no. 36493/17, 24 Kasım 2020; *Atilla Taş/Türkiye*, Başvuru no. 72/17, 19 Ocak 2021; *Ahmet Hüsrev Altan/Türkiye*, Başvuru no. 13252/17, 13 Nisan 2021; *Murat Aksoy/Türkiye*, Başvuru no. 80/17, 13 Nisan 2021; Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, Memorandum on freedom of expression and media freedom in

TMK'nın 6. maddesi (terörle mücadelede görev almış kamu görevlilerinin hüviyetlerinin açıklanması veya yayımlanması; ayrıca terör örgütlerinin cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösteren ya da öven veya bu yöntemlere başvurmayı teşvik eden bildiri veya açıklamaların basılması ya da yayımlanması) ve 7. maddesi (terör örgütünün cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösterecek, övecek ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik edecek şekilde propaganda yapılması), TCK'nın 314. ve 220. maddeleri²¹ ile birlikte, meşru ifade, hukuki savunma faaliyeti, barışçıl protestoya katılım ve uluslararası insan hakları organları ve mekanizmalarıyla etkileşimin suç sayılmasına dayanak olarak kullanılmaktadır.

Ayrıca, TMK'nın 1. maddesi (terör tanımı), 2. maddesi (terör faili), 3. maddesi (terör suçları) ve 4. maddesi (terör saikiyle işlenen suçlar) muğlak ve aşırı geniş bir çerçeve oluşturarak paralel bir ceza rejimi yaratmaktadır. Bu durum, şiddet veya şiddete teşvik unsuru hiçbir şekilde bulunmayan eylemlerin dahi terörizm kapsamında kovuşturulmasına imkân tanımakta; hukukun keyfi ve tutarsız uygulanmasına yol açmaktadır.

Terörle mücadele mevzuatına ek olarak, TCK'nın 125. maddesi (hakaret), 215. maddesi (suçu ve suçluyu övme), 216. maddesi (halkı kin ve düşmanlığa tahrik), 299. maddesi (Cumhurbaşkanına hakaret) ve 301. maddesi (Türk milleti ve devlet kurumlarını aşağılama) gibi düzenlemeler de barışçıl ifade biçimlerini kriminalize etmek için rutin biçimde kullanılmaktadır.²² Bunun sonucu olarak, eleştirel sivil aktörler, salt mesleklerini icra ettikleri veya savunuculuk faaliyetleri yürüttükleri için yargılanma ve özgürlükten yoksun bırakılma gibi, ciddiye alınması gereken tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır.

2. Etkiler ve Yapısal Sonuçlar

Türkiye'nin problemli terörle mücadele mevzuatının sınırları aşan, keyfi ve kötüye kullanılan biçimde uygulanması, sivil alanı ağır biçimde tahrip ettiği gibi, bir korku ve otosansür iklimi yaratmaktadır. Son yıllarda siyasetçiler, gazeteciler, avukatlar, akademisyenler, öğrenciler ve insan hakları savunucuları dahil on binlerce kişi hakkında terörle mücadele mevzuatı kapsamındaki suçlamalarla soruşturma ve kovuşturma açılmıştır. Bu dosyaların önemli bir kısmı, gizli tanıkların muğlak beyanlarına, istihbarat raporlarına ya da sıradan siyasi ifadelere dayanmakta, başkaca somut delillerle desteklenmemektedir.

Mahkemeler, mevzuatın kötüye kullanılmasına karşı etkili bir güvence ve giderim (etkili başvuru yolu) işlevi görmemektedir. Tutukluluk, özellikle siyasi açıdan hassas davalarda, sıklıkla fiilen bir

Turkey ("Türkiye'de ifade özgürlüğü ve medya özgürlüğü üzerine memorandum"), CommDH(2017)5, Bölüm II; Thomas Hammarberg ve John Howell, AKPM, Report on the functioning of democratic institutions in Turkey ("Türkiye'de demokratik kurumların işleyişi üzerine Rapor"), Doc. 15272, 21 Nisan 2021, paragraflar 36, 42 ve 52.

²¹ TCK m. 220 "Suç işlemek amacıyla örgüt kurma"; m. 220/6 "Örgüte üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işleme"; m. 220/7 "Örgüte üye olmamakla birlikte örgüte yardım etme"; m. 314/1-2 "Silahlı örgüt" (kurma, yönetme veya üyelik).

AIHM, *Selahattin Demirtaş/Türkiye (no. 2)* [BD], Başvuru no. 14305/17, 22 Aralık 2020 (Mahkeme, 314/1-2'nin iç hukuktaki yorumunun aşırı genişletildiğini; bu yorumun keyfi müdahaleye karşı yeterli koruma sağlamadığını ve somut delil olmaksızın ifade özgürlüğünün kullanımının silahlı örgüte aidiyet/oluşturma/yönetmeyle eşitlenemeyeceğini vurgulamıştır).

Ayrıca bkz. AIHM, *Işıkırık/Türkiye*, Başvuru no. 41226/09, 14 Kasım 2017; *Bakır ve Diğerleri/Türkiye*, Başvuru no. 46713/10, 10 Temmuz 2018 (TCK 220/6 ve 220/7'nin Sözleşme'de öngörülen "hukukun kalitesi" ölçütünü karşılamadığı yönünde tespitler).

²² Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Uygulanmasından Sorumlu Daire, *Öner ve Türk grubu* (Başvuru no. 51962/12), *Altuğ Taner Akçam grubu* (Başvuru no. 27520/07), *Artun ve Güvener grubu* (Başvuru no. 75510/01) ve *Işıkırık grubu* (Başvuru no. 41226/09), <https://hudoc.exec.coe.int/?i=004-36806>.

cezalandırma aracı olarak kullanılmaktadır. Mahkumiyet kararları ise çoğu kez, demokratik bir toplumda ceza sorumluluğuna esas alınabilecek asgari standartları karşılamayan nitelikte “delillere” dayanmaktadır. Yürütme organı ve güvenlik kurumlarına yönelik bir biat kültürünün yerleşmesi, yargı bağımsızlığındaki yapısal eksikliklerle birleşince, keyfi kovuşturmalar ile delile dayanmayan mahkumiyetler normalleşmekte, bu da orantısız hapis cezalarının verilmesiyle sonuçlanmaktadır.

Bu ortam, siyasi açıdan hassas davalarda savunma yapan ya da insan hakları ihlali mağdurlarının vekaletini üstlenen avukatlar için özellikle ağır sonuçlar doğurmuştur. 2016’dan bu yana binlerce avukat hakkında terör suçlamalarıyla ceza kovuşturması yürütülmüştür; bunların önemli bir kısmı yalnızca avukatların meşru mesleki faaliyetlerine dayandırılmıştır.²³ İstanbul Barosu Yönetim Kurulu hakkında “terör propagandası yapmak” suçlaması ile ceza davası açılması, cezai sorumluluğun avukatlık mesleğinin temsil kurumlarına genişletilmesi yönündeki tehlikeli eğilimi yansıtmakta ve avukatların bağımsızlığını ve adil yargılanma hakkını tehdit etmektedir.

Benzer şekilde, insan hakları savunucuları ve gazeteciler hakkında, barışçıl protestolara katıldıkları, uluslararası başvuru veya şikayette bulundukları ya da çatışma bağlantılı hak ihlallerini haberleştirdikleri gerekçesiyle soruşturma ve kovuşturma açılması ve uzun süreli tutukluluğa maruz bırakılmaları uygulamaları sürmektedir. Pek çok olayda, örtüşen ya da tekrarlanan suçlamalar, tutukluluğu uzatmak ve tahliye kararlarının uygulanmasından kaçınmak için kullanılmaktadır; Kavala ve Demirtaş davaları bu uygulamanın çarpıcı örneklerindendir. Ceza hukukunun bu şekilde silah olarak kullanılması, hukuk devletini zedelemekte ve Türkiye’nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nden (AİHS) kaynaklanan yükümlülüklerini ihlal etmektedir. Bu durum, toplum genelinde ifade, örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlükleri üzerinde caydırıcı bir etki yaratmaktadır.

AİHM, Avrupa Konseyi’nin diğer organları, AB kurumları ve zaman zaman da Türkiye’nin Anayasa Mahkemesi, bu yasaların kanunilik, gereklilik ve orantılılık standartlarıyla uyumlu hale getirilmesi için defalarca çağrıda bulunmuş olsalar da, yetkili makamlar bu hükümler için gerekli kapsamlı reformu gerçekleştirmemiştir. Bu standartlar, ifade, örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğü hakları dahil olmak üzere, AİHS kapsamındaki bazı haklara getirilecek sınırlamaların keyfi olmaması ve hukuken izin verilebilir sayılması için geçmesi gereken üç aşamalı testi oluşturur.²⁴ Anayasa Mahkemesinin TCK 220/6’yı iki kez iptal etmesine ilişkin kararları, hukuka uygun faaliyetleri suç saymak amacıyla yaygın ve keyfi biçimde uygulanmaya devam edilen ilgili tüm sorunlu ceza hukuku maddelerinin kararlı biçimde gözden geçirilmesiyle karşılanmalıdır.²⁵

²³ Amicus Curiae Görüşü, İstanbul Barosu Yönetim Kuruluna yönelik yargılama dosyasına bakan İstanbul 26. Ağır Ceza Mahkemesi’ne TLSP ve diğerleri tarafından sunulan 19 Ağustos 2025 tarihli görüş, <https://www.turkeylitigationssupport.com/s/Istanbul-Barosu-12-Uluslararası-Örgüt-Amicus-Curiae-Gorusu.pdf>.

²⁴ A.g.e., paragraflar 47–54.

²⁵ Bianet, “AYM aynı maddeyi ikinci kez iptal etti, düzenleme bir öncekiyle aynı”, 9 Ocak 2025, <https://bianet.org/haber/aym-ayni-maddeyi-ikinci-kez-iptal-etti-duzenleme-bir-oncekiyle-ayni-303476>; ayrıca bkz. Uluslararası Af Örgütü, “Türkiye: New Judicial Package Leaves People at Continued Risk of Human Rights Violations” (Türkiye: Yeni Yargı Paketi İnsanları Süregelen İnsan Hakları İhlali Riskiyle Karşı Karşıya Bırakıyor), 29 Şubat 2024, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur44/7765/2024/en/>.

3. Silahlı Çatışma ile İlişkisi ve Komisyonun Görev Alanı Bakımından Önemi

Türkiye'nin terörle mücadele hukuk rejiminin kökenleri, 1980'ler ve 1990'lardaki silahlı çatışmaya karşı geliştirilen kurumsal yanıtlara dayanır. Kürt nüfusun ağırlıkta olduğu Güneydoğu'da olağanüstü hal (OHAL) döneminde çıkarılan 3713 sayılı TMK başta olmak üzere çok sayıda düzenleme, başlangıçta PKK ile mücadele tedbirleri olarak sunulmuştur. Ancak bu düzenlemeler, demokratik standartlarla uyumlu biçimde yürürlükten kaldırılmak ya da revize edilmek yerine korunmuş, genişletilmiş ve olağan ceza adaleti sistemine entegre edilmiştir.

2015'te çözüm sürecinin çökmesinin ardından ve özellikle 2016'daki darbe girişimi sonrasında yetkili makamlar bu yetkileri daha da tahkim etmiştir. OHAL döneminde çıkarılan kanun hükmünde kararname, bu keyfi ve kötüye kullanılan hükümlerin uygulama alanını genişletmiş, adil yargılanma güvencelerine erişimi kısıtlamış ve kitlesel gözaltılar ile tutuklamaların önünü açmıştır. OHAL'in resmen sona ermesinden sonra dahi yürürlükte kalan bu uygulamalarla Kürt siyasal aktörlerinin, insan hakları savunucularının ve muhaliflerin orantısız biçimde hedef alınması halen sürmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'deki terörle mücadele mevzuatı, hedefe odaklı bir güvenlik aracı olarak değil, muhalefeti "terörizmle" özdeşleştiren ve Kürt kimliğinin ifadesi ile muhalif siyaseti devlet güvenliği açısından varoluşsal bir tehdit olarak gören siyasal ve hukuki düzenin kilit taşı haline gelmiştir.

Avukatların, insan hakları savunucularının ve gazetecilerin sistematik biçimde hedef alınması, Kürt meselesinin barışçıl çözümü için gerekli hukuki ve demokratik kanalları daha da daraltmıştır. Ceza yargılamalarında şüpheli ve sanıkların savunma hakkının engellenmesi, çatışma odaklı haberciliğin suç sayılması ve Türkiye'nin uluslararası insan hakları yükümlülükleriyle bağdaşmayan şekilde savunuculuk faaliyetlerinin bastırılması, etkilenen bireyleri ve toplulukları görünürlükten, temsilden ve söz hakkından yoksun bırakmış; güvensizliği, kutuplaşmayı ve dışlanmayı pekiştirmiştir.

Komisyon, çatışmanın şiddet içeren safhasının sona erdirilmesine ve kalıcı barışın sağlanmasına anlamlı bir katkı sunacaksa, bu hukuki mimarinin yol açtığı yapısal sonuçlarla yüzleşmelidir. Siyasal ifade, barışçıl savunuculuk ve demokratik katılımın terörizm olarak etiketlenme riski sürdükçe ve kişiler bu nedenle hem cezai hem de idari yaptırımlara tabi tutuldukça, toplumsal uzlaş ve kapsayıcı demokrasi vizyonu mümkün olmayacaktır.

4. Komisyona Yönelik Öneriler

Türkiye'de keyfi ve sorunlu terörle mücadele yasalarının sistematik biçimde kötüye kullanılmasının önüne geçmek ve insan haklarının korunmasını güvence altına almak amacıyla, Komisyon nihai raporunda aşağıdaki önerilere yer vermelidir:

1. 3713 sayılı TMK'nın yürürlükten kaldırılması veya köklü biçimde gözden geçirilmesi yolu ile Türkiye'nin, AİHS dahil olmak üzere, uluslararası insan hakları hukuku yükümlülükleriyle tam uyumun sağlanması. Bu 1. madde (terör tanımı), 2. madde (terör faili), 3. madde (terör suçları), 4. madde (terör amacıyla işlenen suçlar), 6. madde (kamu görevlilerinin kimliklerinin açıklanması ve terörist şiddeti meşrulaştıran veya öven açıklamaların yayımlanması) ve 7. madde (terör örgütü propagandası) gibi çok çeşitli fiillerin terör suçu olarak sınıflandırılmasına, AİHS uyarınca korunan faaliyetlerin

kriminalize edilmesine ve uygulamada paralel bir ceza ve yaptırım rejimi doğmasına yol açan muğlak ve aşırı geniş hükümleri kapsamalıdır.

2. TCK'nın 220. ve 314. maddelerinin, terör örgütlerine "üyelik" ve "destek" kavramlarının tanımlarının ceza hukukunun temel ilkeleriyle (örneğin kanunilik, zarar, bireysel cezai sorumluluk ilkeleri, özellikle bu sorumluluğun yalnızca düşünce, niyet, inanç veya statüye dayandırılmayacağı) ve uluslararası insan hakları hukuku standartlarıyla uyumlu hale getirecek ve ceza sorumluluğu için somut delillerle desteklenen, suç oluşturan eylem varlığını zorunlu kılacak şekilde değiştirilmesi.
3. Barışçıl ifade özgürlüğünü bastırmak için kullanılan, başta 125 (hakaret), 215 (suçu ve suçluyu övme), 216 (halkı kin ve düşmanlığa tahrik), 299 (Cumhurbaşkanına hakaret) ve 301 (Türk milletini ve devlet kurumlarını aşağılama) olmak üzere, diğer TCK hükümlerinin yürürlükten kaldırılması veya AİHM içtihadı da dahil olmak üzere uluslararası insan hakları hukuku ve standartlarıyla uyumlu olacak şekilde değiştirilmesi; böylece ceza hukukunun muhalif görüşleri susturmak için kötüye kullanılmasının önlenmesi.
4. Başta siyasal aktörler, insan hakları savunucuları ve gazetecilerin taraf olduğu davalar olmak üzere, şiddete tahrik oluşturmayan ifade özgürlüğü ile barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüklerinin kullanılmasının, terörle bağlantılı suçlamalar yoluyla suç haline getirilmesine son verilmesi.
5. Başta *Demirtaş, Yüksekdağ Şenoğlu ve Kavala* davaları olmak üzere, muğlak, aşırı geniş ve keyfi terörle mücadele mevzuatının kötüye kullanılan uygulamasına dayanan dosyalarda, AİHM içtihadı ve uluslararası insan hakları standartları doğrultusunda devam eden soruşturmaların ve davaların düşürülmesi, geçmiş mahkumiyetlerin gözden geçirilerek kaldırılması ve halen hukuka aykırı şekilde özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin derhal serbest bırakılmasının sağlanması.
6. Beraat veya tahliye kararlarının ardından aynı olguların yeniden nitelendirilerek yeni suçlamalara dönüştürülmesinin önlenmesi ve saliverilmeyi gerektiren ulusal ve uluslararası mahkeme kararlarının derhal uygulanmasının sağlanması.
7. Baro yönetim kurulu üyeleri ve diğer avukatlara, yalnızca mesleki faaliyetlerini icra etmeleri gerekçe gösterilerek yöneltilmiş suçlamaların düşürülmesi; avukatlık mesleğinin bağımsızlığını ve korunmasını güvence altına alacak yasal güvencelerin yürürlüğe konulması ve Avukatlık Mesleğinin Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin onaylanması.
8. Başta müdafî yardımından yararlanma hakkı ve masumiyet karinesi olmak üzere, adil yargılanma güvencelerine tam erişimin ve keyfi özgürlükten yoksun bırakmaya karşı korumaların sağlanması.
9. Kuvvetler ayrılığını yeniden tesis eden hukuki ve kurumsal güvencelerin oluşturulması ve güçlendirilmesi ve ulusal güvenlik kaygılarının demokratik hakların önüne geçmemesinin sağlanması.

Komisyon, Türkiye'de insan haklarının aşınması yönündeki gidişatı tersine çevirmeye yardımcı olmak için bu fırsatı değerlendirmelidir. Keyfi ve sorunlu terörle mücadele yasalarının ve

bunların kötüye kullanımının ele alınması yalnızca hukuki bir zorunluluk değil, hukukun üstünlüğünü korumak, Kürtlere ve diğer gruplara yönelik ayrımcılığa son vermek ve herkes için adil ve demokratik bir gelecek sağlamak bakımından siyasi ve ahlaki bir gerekliliktir.

III. Seçilmiş Temsilcilere ve Siyasi Muhalefete Karşı Ceza Hukukunun Araçsallaştırılması

1. Sorunun Genel Çerçevesi

Ceza hukukunun, özellikle Kürt ve azınlık haklarını savunan siyasi partileri temsil eden muhalefet siyasetçilerini tutuklamak ve susturmak amacıyla hedefli biçimde kullanılması, Türkiye’de demokratik çoğulculuğu ortadan kaldırmaya yönelik uzun süredir izlenen kasıtlı bir stratejinin varlığına işaret etmektedir.

Çok sayıda siyasi parti Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.²⁶ Halkların Demokratik Partisi (HDP) hakkında açılan kapatma davası en son açılan davadır ve halen görülmektedir.²⁷

Başta Kürt hakları yanlısı ve sol partilere mensup milletvekilleri ile belediye başkanları olmak üzere seçilmiş temsilciler, muğlak ve aşırı geniş terörle mücadele mevzuatı hükümleri uyarınca sistematik biçimde tutuklanmakta, görevlerinden alınmakta, haklarında kovuşturma yürütülmekte ve hapis cezası ile karşılaşmaktadır.²⁸ Bu baskıcı uygulamalar, 2015’te çözüm sürecinin çökmesinin ardından belirgin biçimde artmış, 2016’daki darbe girişimi sonrasında ise terörle mücadele bahanesiyle daha da yoğunlaşmıştır.²⁹

Ceza hukukunun bu şekilde kötüye kullanılması, uluslararası düzeyde korunan insan haklarının ciddi biçimde ihlal edilmesine yol açmaktadır. Bu ihlaller, özellikle AİHS’in 10. ve 11. maddeleri ile 1 No’lu Protokol’ün 3. maddesinde, ayrıca BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 19., 22. ve 25. maddelerinde güvence altına alınan keyfi yakalanmama ve özgürlükten yoksun bırakılmama, adil yargılanma, ifade ve örgütlenme özgürlükleri ile siyasal katılım ve seçilme haklarına ilişkindir.³⁰ Bu durum, demokratik alanın aşınmasının merkezinde yer almakta ve demokratik temsiliyet ilkesini doğrudan zedelemektedir. Yargının bu bağlamda araçsallaştırılması, belediye başkanlarının görevden alınması ve yerlerine “kayyım” atanması gibi keyfi idari uygulamalarla birleştiğinde, çoğulculuğun daha genel düzeyde reddedildiğine işaret etmektedir.³¹

²⁶ TLSP ve diğerleri, Türkiye Anayasa Mahkemesi nezdinde Halkların Demokratik Partisi (HDP) davasına müdahale, Dosya No: 2021/2, 7 Haziran 2021, paragraflar 39–40: <https://www.turkeylitigationsupport.com/s/AYM-HDP-kapatma-davasi-3-taraf-gorusu-Turkce.pdf>.

²⁷ HRW ve diğerleri, Türkiye: Siyasi Partiyeye Karşı Kapatma Davası, 10 Ocak 2023, <https://www.hrw.org/tr/news/2023/01/10/turkiye-siyasi-partiye-karsi-kapatma-davasi>.

²⁸ Third party intervention by the Council of Europe Commissioner for Human Rights in applications Abdullah Zeydan v. Turkey (no. 25453/17) and other applications (Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserinin Abdullah Zeydan/Türkiye [başvuru no. 25453/17] ve diğer başvurulara üçüncü taraf müdahalesi), par. 18 ve 23; ayrıca bkz. Avrupa Komisyonu, Commission Staff Working Document Turkey 2020 Report (Komisyon Görevli Çalışma Belgesi: Türkiye 2020 Raporu), 6 Ekim 2020.

²⁹ HRW, Türkiye: Kürt Muhalefet Baskı Altında, 20 Mart 2017, <https://www.hrw.org/tr/news/2017/03/20/301277>.

³⁰ Bkz. AİHM, *Selahattin Demirtaş/Türkiye* (no. 2) [BD], Başvuru no. 14305/17, 22 Aralık 2020; *Kerestecioğlu Demir/Türkiye*, Başvuru no. 68136/16, 4 Mayıs 2021; *Encü ve Diğerleri/Türkiye*, Başvuru no. 56543/16 ve 39 diğer başvuru, 1 Şubat 2022; *Yüksekdağ Şenoğlu ve Diğerleri/Türkiye*, Başvuru no. 14348/17, 8 Kasım 2022; *Selahattin Demirtaş/Türkiye* (no. 4), Başvuru no. 13609/20, 8 Temmuz 2025. (HUDOC bağlantıları: <https://hudoc.echr.coe.int>)

³¹ A.g.e.; ayrıca bkz. HRW, “Türkiye: Üç Kürt Belediye Başkanı Görevden Alındı,” 20 Ağustos 2019, <https://www.hrw.org/tr/news/2019/08/20/334640>; HRW, “Türkiye: Kürt Belediye Başkanlarının Görevden Alınması Seçme ve Seçilme Hakkını İhlal Ediyor,” 7 Şubat 2020, <https://www.hrw.org/tr/news/2020/02/07/338575>; Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi, “Local Elections in Türkiye (31 March 2024), Monitoring Committee,

Bu tedbirler, yıllara yayılmış silahlı çatışmadan bağımsız ele alınamaz. Seçilmiş görevlilerin kriminalize edilmesi, son döneme dek başta Kürt ve azınlık haklarını savunan partilerin milletvekilleri, belediye başkanları ve belediye meclis üyeleri ile çatışmanın barışçıl çözümünü savunanları hedef almıştır. Bu kalıplaşmış uygulamalar güvensizliği beslemekte, kutuplaşmayı derinleştirmekte ve etkilenen toplulukları anlamlı bir demokratik söz ve temsil imkanından yoksun bırakmaktadır. Komisyon, şiddetin sona erdirilmesi, birlikte yaşamın teşviki ve demokrasinin güçlendirilmesi yönündeki ilan edilmiş hedeflerine ulaşacaksa, barışçıl siyasi faaliyetin kriminalize edilmesi sorununu öncelikli bir mesele olarak ele almak zorundadır.

2. Etkiler ve Yapısal Sonuçlar

Güvenlik Yasaları Yoluyla Topyekun Kriminalizasyon

HDP ve halefi DEM üyesi olanlar başta olmak üzere milletvekillerine, belediye başkanlarına ve parti yöneticilerine, çoğu kez siyasi konuşmaları, gösterilere katılımları, şiddet içermeyen diğer faaliyetleri ya da sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkileri gerekçe gösterilerek, TCK'nın 314. ve 220. maddeleri ile 3713 sayılı TMK uyarınca sistematik olarak suç isnat edilmektedir.³²

Kobani davası bu yaklaşımı somut biçimde ortaya koymaktadır. Eski eş genel başkanlar Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ Şenoğlu'nun da aralarında bulunduğu çok sayıda HDP üyesi, 2014'teki protestolar sırasında şiddet eylemlerini teşvik ettikleri iddiasıyla kendilerine yöneltilmiş toplu yargılamalarla karşı karşıyadır. Bu durum, AİHM'in serbest bırakılmalarını talep eden ve kovuşturmaların siyasi niteliğine dikkat çeken kararlarına rağmen sürmektedir.³³

Keyfi Görevden Alma ve Kayyım Atamaları

2016'dan bu yana, Kürtlerin çoğunlukta olduğu şehirlerde seçilmiş yüzlerce belediye başkanı ve belediye meclis üyesi, idari kararlarla ve herhangi bir yargısal süreç işletilmeksizin görevden alınmış; yerlerine hükümet tarafından kayyımlar atanmıştır.³⁴ Bu uygulama, 2016–17, 2019–20 ve 2024 dönemlerinde, ardışık üç yerel seçimde seçilmiş Kürt belediye başkanları ve meclis üyeleri hakkında tekrarlanmıştır. Üçüncü kez, 31 Mart 2024 yerel seçiminden sonra hükümet aynı uygulamayı ana muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) mensubu belediye başkanları ve belediye meclis üyelerine de genişletmiştir. Bu adım, yerel demokrasinin sistematik biçimde askıya alınmasına yönelik bir iradeye işaret etmektedir.³⁵

Recommendation 519 (2024) and Explanatory Memorandum" (Türkiye'de Yerel Seçimler (31 Mart 2024), İzleme Komitesi, Tavsiye 519 (2024) ve Gerekçe Raporu), paragraflar 10, 18 ve 20, <https://www.coe.int/en/web/congress/-/dismissal-of-mayor-of-van-statement-by-congress-co-rapporteurs-on-local-democracy-in-t%C3%BCrkiye>.

³² TLSP, HRW ve ICJ, Third-Party Intervention in Selahattin Demirtaş v. Türkiye (no. 4) (Selahattin Demirtaş/Türkiye (No. 4) davasında üçüncü taraf müdahalesi), başvuru no. 13609/20, paragraflar 12–24,

<https://www.turkeylitigationssupport.com/s/Demirtas-v-Turkey-3rd-Party-Intervention-of-the-TLSP-HRW-and-ICJ.pdf>

³³ HRW, "Türkiye: Adil Yargılama Yapılmayan Toplu Davada Kürt Siyasetçiler Mahkum Edildi," 17 Mayıs 2024, <https://www.hrw.org/tr/news/2024/05/17/turkiye-kurdish-politicians-convicted-unjust-mass-trial>; AİHM, *Selahattin Demirtaş/Türkiye* (no. 2) [BD], Başvuru no. 14305/17, 22 Aralık 2020; *Yüksekdağ Şenoğlu ve Diğerleri/Türkiye*, Başvuru no. 14348/17, 8 Kasım 2022; *Selahattin Demirtaş/Türkiye* (no. 4), Başvuru no. 13609/20, 8 Temmuz 2025.

³⁴ Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi, "Local Elections in Türkiye (31 March 2024)" (Türkiye'de Yerel Seçimler [31 Mart 2024]); Monitoring Committee (İzleme Komitesi), Recommendation 519 (2024) (Tavsiye Kararı [519/2024]) ve Explanatory Memorandum (Gerekçe Notu) (bkz. n 31), paragraflar 19–20; Avrupa Komisyonu, Türkiye 2024 Report (Türkiye 2024 Raporu), SWD(2024) 696 final, 30 Ekim 2024, ss. 20–21, https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/8010c4db-6ef8-4c85-aa06-814408921c89_en?filename=T%C3%BCrkiye%20Report%202024.pdf.

³⁵ HRW, "Türkiye: Hükümet Muhalefet Partilerinden Seçilmiş Belediye Başkanlarını Görevden Alıyor," 7 Kasım 2024, <https://www.hrw.org/tr/news/2024/11/07/turkiye-government-removes-elected-opposition-mayors>.

Bu uygulamalar, siyasi katılım, yerel demokrasi, adil yargılanma ve seçmenlerin kendi temsilcilerini seçme hakkına ilişkin iç hukuk ve uluslararası hukuk normlarını ihlal etmektedir.³⁶ Kürtlerin çoğunlukta olduğu güneydoğu bölgesinde bu uygulamalar, Kürtlerle devlet arasındaki güven bağı koparmış; insanlarda siyasi olarak dışlandıklarına ve devletin keyfi baskılarına tekrarlanan biçimde maruz kaldıklarına dair algıyı güçlendirmiştir.

Parlamentar Faaliyet ve İfade Dolayısıyla Misilleme

Savcılar, milletvekilleri hakkında ceza soruşturması yürütmek ve gözaltı ve tutuklama yapılmasına olanak sağlamak amacıyla, dokunulmazlıklarının kaldırılmasını giderek daha sık talep etmektedir. Dokunulmazlığın geçerli olduğu durumlarda dahi, mahkemeler görev süresi sona eren milletvekilleri hakkında geçmiş döneme ilişkin keyfi kovuşturmalara devam etmektedir.

Birçok vakada, barış çağrıları, askeri operasyonlara yönelik eleştiriler veya protestolara katılım gibi parlamenter faaliyetler ve konuşmalar, “terör örgütü iltisakı” ya da “propagandası” suçlarının işlendiğine ilişkin deliller olarak değerlendirilmiştir. Bu durum, yasama bağımsızlığına ve milletvekillerinin dokunulmazlığı ilkesine doğrudan bir saldırı niteliği taşımakta, başta ifade özgürlüğü ile barışçıl toplanma özgürlüğü olmak üzere insan hakları ihlallerine yol açmaktadır.

3. Silahlı Çatışma ile İlişkisi ve Komisyonun Görev Alanı Bakımından Önemi

Seçilmiş siyasi temsilcilerin kriminalize edilerek hedef alınmasının verdiği mesaj açıktır: demokratik katılım göstermek, barışçıl itirazda bulunmak ve Kürt meselesine ya da diğer siyasi konulara alternatif çözüm yaklaşımlarını savunmak cezalandırılacaktır. Bu yaklaşım hem insan haklarını ihlal eder hem de ağır biçimde antidemokratiktir.

Seçilmiş temsilcilerin görevden alınması ve belediyeler ile taban düzeyindeki siyasi parti örgütlenmeleri gibi temsil kurumlarının fiilen dağıtılmasıyla, hem toplumlar arasında hem de devlet ile toplum arasında köprü kurma işlevi görebilecek başlıca aktör ve kurumlar yetkili makamlar tarafından ortadan kaldırılmıştır.

Bu bağlamda, çatışmanın şiddet içeren evresi yalnızca silahlarla değil, demokratik kanalların kapatılmasıyla da sürdürülmektedir. Dolayısıyla, siyasal hakların güvence altına alınması ve seçim sürecine duyulan güvenin yeniden tesis edilmesi, ivedilikle ve öncelikli olarak hayata geçirilmesi zorunlu olan kilit önemdeki reformlardandır.

4. Komisyona Yönelik Öneriler

Komisyonu, aşağıdaki tedbirleri nihai raporundaki öneriler arasına dahil etmeye kuvvetle teşvik ediyoruz.

1. Seçilmiş temsilcilere karşı ceza hukukunun kötüye kullanılmasına son verilmesi:
 - Uluslararası insan hakları hukuku ile güvence altına alınan yalnızca siyasal ifade ya da barışçıl faaliyetler gerekçe gösterilerek açılmış ceza soruşturmalarının ve yargılamalarının gözden geçirilmesi, düşürülmesi ve ortadan kaldırılması.

³⁶ Avrupa Konseyi, Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi, Monitoring of the Application of the European Charter of Local Self-Government in Turkey (Türkiye’de Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nın Uygulanmasının İzlenmesi), CG(2022)42-14final, 23 Mart 2022, <https://search.coe.int/congress?i=0900001680a5b1d3>.

- Seçilmiş temsilcilere yöneltilen her türlü suçlamanın, kanunilik, gereklilik ve orantılılık ilkeleri de dahil olmak üzere uluslararası insan hakları yükümlülükleriyle tam uyumlu olmasının sağlanması.
2. Görevden alınan seçilmiş temsilcilerin görevlerine iade edilmesi ve kayyım rejimine son verilmesi:
- Belediye başkanlarının herhangi bir yargısal süreç işletilmeksizin idari kararlarla görevden alınması ve yerlerine kayyım atanması uygulamasına son verilmesi.
 - Haklarında, insan hakları standartlarıyla uyumlu şekilde verilmiş kesinleşmiş bir ceza mahkumiyeti bulunmayan seçilmiş temsilcilerin görevlerine iade edilmesi ve yerel özyönetimin güvence altına alınması.
 - Terör suçları nedeniyle yalnızca soruşturma veya kovuşturma yürütülüyor olması gerekçe gösterilerek belediye başkanlarının görevden alınmasına imkan tanıyan Belediye Kanununun ilgili hükümlerinin değiştirilmesi.
3. Siyasal ifadeye ilişkin hukuki çerçevenin reforme edilmesi:
- TCK ile 3713 sayılı TMK'nın devlet politikasına yönelik eleştiriler, barış çağrıları ve Kürt meselesine ilişkin tartışmalar dahil, uluslararası insan hakları hukuku tarafından korunan siyasal ifadelerin cezai yaptırım kapsamına alınmamasını açıkça güvence altına alacak şekilde köklü biçimde gözden geçirilmesi ve değiştirilmesi.
4. Örgütlenme özgürlüğünün ve siyasi yaşama katılım hakkının güvence altına alınması:
- Siyasi partilerin ve derneklerin, kapatma davaları, kriminalize etme girişimleri veya idari baskı uygulamaları yoluyla hedef alınmasına son verilmesi.
 - Siyasal çoğulculuğa ilişkin AİHM ve lehe Anayasa Mahkemesi içtihadına uyulmasının sağlanması; bu kapsamda Demirtaş, Yüksekdağ Şenoğlu ve Can Atalay kararlarının eksiksiz uygulanması.
5. Parlamantonun temsiliyeti koruma görevini yerine getirmesinin güvence altına alınması:
- Milletvekili dokunulmazlığının siyasi saiklerle kaldırılmasını sınırlayacak güvencelerin getirilmesi.
 - Seçilmiş temsilcilerin, yargısal misilleme korkusu olmaksızın görevlerini yerine getirebilmeleri için özerkliklerinin ve hareket alanlarının güvence altına alınması.

Demokratik alanın kurulması ve etkin temsilin güvence altına alınması, Türkiye'de uzun süredir devam eden silahlı çatışmanın şiddet içermeyen ve hak temelli bir çözüme kavuşturulmasının önkoşullarıdır. Komisyon, özellikle tarihsel olarak ötekileştirilmiş topluluklar açısından, siyasi hakların ve demokratik katılımın tam olarak korunmasını savunmalıdır.

IV. Barışçıl Toplanma Özgürlüğüne Yönelik Süregelen Baskılar

1. Sorunun Genel Çerçevesi ve Yapısal Niteliği

Türkiye'de barışçıl toplanma özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar, ülkedeki derin insan hakları krizinin en görünür ve kalıcı yansımalarından biridir. Yetkililer, barışçıl gösterileri hem iç hem de uluslararası hukuk çerçevesinde korunan demokratik katılım biçimleri olarak görmek yerine, giderek artan biçimde kamu düzenine ya da ulusal güvenliğe tehdit olarak değerlendirmektedir.

Bu yaklaşım sonucunda, özellikle devlet politikalarına muhalif ya da eleştirel olarak görülen aktörlerce düzenlenen toplantı ve gösteriler rutin biçimde kriminalize edilmekte, şiddet kullanılarak dağıtılmakta ve toptan yasaklanmaktadır.³⁷ Bu uygulamalar, özellikle Kürtlerin çoğunlukta olduğu illerde ve siyasi, toplumsal ya da tarihsel açıdan hassas konulara ilişkin protestolar söz konusu olduğunda, barışçıl toplanma özgürlüğünün fiilen ortadan kalkma noktasına gelmesiyle sonuçlanmıştır.³⁸

Türkiye’de barışçıl toplanma özgürlüğüne yönelik baskı politikalarının dayandığı hukuki zemin; 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nun kısıtlayıcı hükümleri, “kamu düzeni”ne ilişkin muğlak gerekçeler, 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu uyarınca kamuya açık toplantılara keyfi biçimde getirilen sınırlamalar ve geniş biçimde yorumlanan ceza mevzuatından oluşmaktadır. Bunlar arasında TCK’nın 220. maddesi (suç işlemek amacıyla örgüt kurma) ve 314. maddesi (silahlı örgüt) ile 3713 sayılı TMK öne çıkmaktadır.³⁹ Güvenlik güçleri, barışçıl göstericilere karşı düzenli olarak dayanaksız ve orantısız güç kullanmakta; çoğu zaman göz yaşartıcı gaz sıkmak, tazyikli su kullanmak, plastik mermiyle ateş etmek, göstericileri darp etmek ve kişileri keyfi olarak gözaltına almak gibi uygulamalara başvurmaktadır. Barışçıl protestoları organize edenler ve bu protestolara katılanlar hakkında ise, 2911 sayılı Kanun uyarınca “kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemek” veya “bu tür toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılmak” ya da terörle bağlantılı suçlar isnadıyla sıklıkla ceza soruşturması ve kovuşturması ile karşı karşıya kalmaktadır.⁴⁰ Bu tablo, sivil toplum ve demokratik muhalefet üzerinde son derece derin bir caydırıcı etki yaratmaktadır.

2. Sivil Toplum ve Demokrasi Üzerindeki Etkisi

Barışçıl toplantı ve gösterilerin sürekli olarak bastırılması, sivil toplumun adalet, barış ve demokratik reformlar talep etme kapasitesini ciddi biçimde kısıtlamıştır. Geçmişte yaşanan ağır insan hakları ihlalleri için hesap verebilirlik talep eden protestolar, Roboski, Ankara, Suruç gibi hem devlet şiddetinin hem de devletin koruma yükümlülüğünü yerine getirmemesinden kaynaklanan şiddetin mağdurlarını anma etkinlikleri, Kürt sorununa dönük barış çağrıları ile kadın ve LGBTI+ insan hakları yürüyüşlerinin tümü yasaklara, polis şiddetine ve yargısal tacize maruz kalmıştır.⁴¹ Kürt nüfusun çoğunlukta olduğu Van, Mardin ve Hakkari gibi illerde valilikler, art arda ilan edilen gösteri yasakları ile toplanma hakkını, bazı vakalarda yıllarca sürecek şekilde, tamamen askıya almıştır.

Uzun süredir devam eden barışçıl protesto insiyatiflerinin — örneğin Cumartesi Anneleri’nin Galatasaray Meydanı’ndaki haftalık oturma eylemlerinin — kriminalize edilmesi, bu hakka onurlu ve sessiz biçimde kullanıldığı durumlarda dahi tahammül edilmediğini ortaya koymaktadır. Toplantı ve gösterilere katılan, bunları izleyen ya da haberleştiren avukatlar,

³⁷ Rule 9.2 - Communication by TLSP and 32 other NGOs and Bar associations to the Council of Europe, Committee of Ministers, in the case of *Oya Ataman v. Turkey* group of cases, App. no. 74552/01 (Kural 9.2 – TLSP ile birlikte 32 sivil toplum kuruluşu ve baro tarafından Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’ne, Oya Ataman/Türkiye dava grubu kapsamında sunulan bildirim, (Başvuru no: 74552/01)), 23 Ocak 2023: [https://hudoc.exec.coe.int/?i=DH-DD\(2023\)134E](https://hudoc.exec.coe.int/?i=DH-DD(2023)134E).

³⁸ A.g.e., paragraflar 52 ve 69.

³⁹ A.g.e., paragraflar 20-26 ve 60-71.

⁴⁰ A.g.e., paragraflar 48-59.

⁴¹ A.g.e., paragraflar 28-34 ve 35-47.

gazeteciler ve sendikacılar giderek artan biçimde hedef alınmakta; bu sivil alanı daha da daraltmaktadır.⁴²

Barışçıl toplanma özgürlüğüne yönelik bu süregiden saldırı, çoğulculuğun, kamuya karşı hesap verebilirliğin ve demokratik dayanıklılığın aşınmasına yol açmaktadır. Bu durum, muhalif görüşlerin ifade edilebildiği ve ötekileştirilmiş kesimlerin seslerini duyurabildiği az sayıdaki alanlardan birinin fiilen ortadan kalkması anlamına gelmektedir.

3. Silahlı Çatışma ile İlişkisi ve Komisyonun Görev Alanı Bakımından Önemi

Protestolara güvenlikçi bir zeminden yaklaşılmaması, Türkiye'nin uzun süredir olağanüstü hal uygulamalarına dayanması ve muhalefeti ulusal birliğe yönelik bir tehdit olarak görmesiyle yakından bağlantılıdır. PKK ile yaşanan silahlı çatışma süreci boyunca — özellikle 1990'larda ve çözüm sürecinin 2015'te çökmesinin ardından yeniden — Kürt nüfusun çoğunlukta olduğu bölgelerdeki toplantı ve gösteriler sıklıkla özünde “terörle bağlantılı” olarak sunulmuştur. Bu algı, kolluk uygulamalarına, idari pratiğe ve hukuki yorumlara yerleşmiştir.

2018'de olağanüstü halin resmen sona ermesinden sonra dahi, olağanüstü yetkiler ve kısıtlayıcı politikalar, İl İdaresi Kanunu uyarınca valilere tanınan geniş yetkiler de dahil olmak üzere, normalleştirilmiş ve olağan hukuk düzeninin parçası haline getirilmiştir. Barış çağrılarının, Kürt sorunu, devlet şiddeti ya da azınlık hakları gibi konularda yapılan gösterilerle birlikte, orantısız biçimde hedef alınması sürmektedir.

Barışçıl toplantı ve gösterilerin sürekli olarak bastırılması, şiddet döngülerinin sürmesine imkan tanıyan daha geniş bir korku ve dışlanma iklimini beslemektedir. Bu yaklaşım, diyalog, tanıma ve telafi için alan açmak yerine, çatışma mantığını yansıtmakta ve yeniden üretmektedir.

Komisyon, Türkiye'nin siyasal ve demokratik süreçlere katılımın güvence altına alınmasına yönelik yaklaşımını yeniden şekillendirmeye yardımcı olmak için eşsiz bir fırsata sahiptir. Barışçıl toplantı ve gösteriler ulusal güvenliğe bir tehdit oluşturmaz; bunlar, toplulukların yaşadıkları adaletsizlikleri görünür kılmak, adalet talep etmek ve toplumsal diyaloga katkıda bulunmak için kullanabilecekleri araçlardır. Bu hakkın güvenceye alınması, demokratik dönüşümü mümkün kılmak ve özellikle onlarca yıldır süren çatışma ve ötekileştirmeden etkilenen kesimler açısından, devlet ile toplum arasındaki güven ilişkisinin yeniden tesis edilmesi için hayati önemdedir.

Barışçıl itiraz ve muhalefetin ifade edilebileceği alan güvence altına alınmadığı sürece, milli dayanışma ve demokratik yenilenme hedefinin içi boş kalacaktır. Komisyon, barışçıl toplanma özgürlüğünün bastırılmasının, çatışmanın şiddet boyutuna son verme ve kapsayıcılık, adalet ve hesap verebilirliğe dayalı bir gelecek kurma çabalarıyla bağdaşmadığını açıkça kabul etmelidir.

4. Komisyona Yönelik Öneriler

Barışçıl toplantı ve gösterilerin sistematik olarak bastırılmasına son verilmesi ve Türkiye'nin hukuki ve idari çerçevesinin uluslararası insan hakları hukuku kapsamındaki yükümlülükleriyle uyumlu hale getirilmesi için, Komisyon aşağıdaki önerileri getirmelidir.

⁴² Avrupa Konseyi, Bakanlar Komitesi, 22 STK tarafından sunulan Kural 9.2 kapsamındaki bildirim, Oya Ataman/Türkiye grup davaları bağlamında (Başvuru no. 74552/01), 22 Nisan 2025, paragraflar 41-50: [https://hudoc.exec.coe.int/?i=DH-DD\(2025\)499E](https://hudoc.exec.coe.int/?i=DH-DD(2025)499E).

1. 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun yürürlükten kaldırılması veya esaslı biçimde değiştirilmesi; Kanunun barışçıl toplantı ve gösteri hakkını kısıtlayan değil, uluslararası insan hakları hukuku ve standartlarıyla uyumlu şekilde kolaylaştıran bir çerçeve haline getirilmesi.
2. Kürt nüfusun çoğunlukta olduğu iller başta olmak üzere, halihazırda yürürlükte bulunan tüm gösteri yasaklarının kaldırılması ve gelecekte bölge genelinde ya da süresiz nitelikte yasaklar konulmasının önlenmesi.
3. Özellikle acil gelişmeler veya adaletsizlikler karşısında düzenlenen kendiliğinden toplantı ve gösterilerin meşruiyetinin tanınması ve bu hakkın korunması.
4. Toplantı ve gösterilerin polis tarafından denetlenmesinin, gereklilik, orantılılık ve ayrımcılık yapmama ilkeleri çerçevesinde yürütülmesinin sağlanması; hukuki dayanağı olmayan ve orantısız güç kullanımına ve keyfi gözaltılara son verilmesi.
5. Barışçıl protestoculara yönelik olarak 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve TCK'nın 220., 314. ve diğer ilgili maddeleri ile TMK uyarınca yürütülen soruşturma ve kovuşturmalara son verilmesi ve geçmiş mahkumiyetlerin uluslararası insan hakları hukuku ve standartlarıyla uyumluluğu bakımından gözden geçirilmesi.
6. Katliamlar ve devlet şiddeti vakaları dahil olmak üzere, mağdurları anma ve adalet talep etme hakkının, taciz edilme veya müdahaleyle dağıtılma korkusu olmaksızın güvence altına alınması.
7. Gazeteciler, avukatlar ve toplantı veya gösterilere katılan ya da bunları izleyen insan hakları gözlemcilerinin tam olarak korunmasının sağlanması.

Barışçıl toplanma hakkının güvence altına alınması hukuki ve demokratik bir gerekliliktir. Bu hak, onlarca yıllık çatışma ve baskının yol açtığı derin toplumsal yaraların onarılmasının da vazgeçilmez bir parçasıdır. Komisyon, bu hakkı hem yürüttüğü çalışmaların temel unsuru hem de teşvik etmeyi hedeflediği demokratik geleceğin merkezinde yer alan bir ilke olarak ele almalıdır.

V. “Umut Hakkı”: Ağırlaştırılmış Müebbet Hapis Cezalarının Gözden Geçirme İmkânı Olmaksızın Uygulanmasına Son Verilmesi

1. Meselenin Genel Çerçevesi

Türkiye’de haklardan yoksun bırakmanın en yerleşik ama en az ele alınmış biçimlerinden biri, gözden geçirme ya da salıverilme imkanı bulunmayan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası rejimidir. Bu sistemde, kişiler kişisel gelişim, topluma yeniden kazandırılma ya da özgürlüğe kavuşma yönünde herhangi bir gerçekçi ihtimalden tamamen yoksun bırakılır. Yürürlükte olan mevzuata göre, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkum edilen belirli bir mahpus grubu koşullu salıvermeden yararlanma hakkına sahip değildir; ayrıca bu mahpuslar, tek kişilik hücrelerde uzun süreli tecrit edilme ve sosyal faaliyetlere ya da aile ziyaretlerine erişimlerinin kısıtlanması gibi en ağır cezaevi koşullarına maruz bırakılmaktadır.

Bu rejim, mahpusları; bireysel tutumları, gösterdikleri ilerleme ya da koşullarındaki değişiklikler ne olursa olsun, fiilen cezaevinde ölme akıbetine mahkum etmektedir. Bu durum, hangi suçtan hüküm giymiş olursa olsun her insanın “umut hakkına”, yani nesnel ölçütlere ve anlamlı bir

gözden geçirme sürecine dayalı olarak serbest bırakılma olanağına gerçekçi biçimde sahip olması gerektiği yönünde gelişmekte olan uluslararası hukuk uzlaşısıyla çelişmektedir.

AİHM, gözden geçirme ya da salıverilme imkanı bulunmayan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezalarının, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleyi yasaklayan AİHS 3. maddesini ihlal ettiğini defalarca tespit etmiştir. Mahkeme, Türkiye aleyhine verdiği *Öcalan (No. 2)*, *Gurban*, *Boltan* ve *Kaytan* kararlarında, bu ağırlaştırılmış müebbet hapis rejiminin 3. maddeyi ihlal ettiğine ve öngörülebilirlik, gözden geçirilebilirlik ile bireyselleştirilmiş değerlendirme mekanizmalarından yoksun olduğuna hükmetmiştir.⁴³ Buna rağmen Türkiye’de yetkili makamlar bugüne dek gerekli reformları hayata geçirmemiştir.

2. Etkiler ve Yapısal Sonuçlar

Sivil toplum kuruluşu raporlarına göre, 2024 itibarıyla Türkiye’de 4.000’den fazla kişi, salıverilme yönünde gerçekçi bir imkan olmaksızın ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası çekmektedir.⁴⁴ Bu rejim, özellikle PKK ile bağlantılı çatışma nedeniyle mahkum edilen mahpusları orantısız biçimde etkilemektedir.

Bu rejim mahpusların hakları bakımından uluslararası insan hakları normlarını ihlal etmenin ötesinde, Türkiye’deki cezaevlerinde zaten ciddi boyutlara ulaşmış olan krizi daha da derinleştirmektedir. Bu kriz, cezaevlerinde yaygın biçimde görülen aşırı kalabalık, kötü yaşam koşulları ve sağlık hizmetlerine erişimin yetersizliğiyle ortaya çıkmaktadır. Gözden geçirilmeyen ağırlaştırılmış müebbet hapis cezalarının, özellikle uzun süreli tecrit koşullarında yol açtığı psikolojik ve fiziksel yıkım, fiilen bir “sivil ölüm” anlamına gelmektedir.⁴⁵

Mevcut sistem, kişilerin değişim olasılığını tamamen reddederek, insan onuruna ceza adaletinin, cezanın infazı sürecidahi, tüm aşamalarında saygı gösterilmesi gerektiğine ilişkin temel ilkeyi zedelemektedir. Böylelikle, ceza adaletinin esas amacı, yani gerekli koşulların sağlanması ve cezanın belirli bir kısmının infaz edilmesi halinde hükümlülerin yeniden topluma kazandırılması ve kamusal yaşama katılabilmesi, bütünüyle göz ardı edilmektedir.⁴⁶

3. Silahlı Çatışma ile İlişkisi ve Komisyonun Görev Alanı Bakımından Önemi

Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası rejimi, Türkiye’de olağanüstü hal uygulamalarının ve istisnai hukuk rejiminin tarihi ile yakından bağlantılıdır. Ölüm cezasının kaldırılmasının ardından, özellikle terör suçları ya da devlet güvenliğine karşı işlendiği ileri sürülen suçlarda ölüm cezasının fiilen yerini alarak yaygınlık kazanmıştır. Bu rejim, belirli kişileri devlet açısından

⁴³ TLSP ve diğerleri, “Rule 9.2 Submission on the Implementation of the Gurban v. Türkiye group of cases” [“Gurban/Türkiye dava grubu kararlarının uygulanmasına ilişkin AİHM İçtüzüğü Kural 9.2 Bildirimi”], 21 Temmuz 2025, paragraflar 4–9: [https://hudoc.exec.coe.int/?i=DH-DD\(2025\)857E](https://hudoc.exec.coe.int/?i=DH-DD(2025)857E).

⁴⁴ Avrupa Konseyi, Bakanlar Komitesi, “Notes on the Agenda, CM/Notes/1507/H46-35, Gurban group v. Turkey, App. no. 4947/04, 1507th meeting (DH), September 17–19, 2024” (Gündem Notları, CM/Notes/1507/H46-35, Gurban/Türkiye davası grubu, başvuru no. 4947/04, 1507. toplantı (İnsan Hakları), 17–19 Eylül 2024), <https://hudoc.exec.coe.int/?i=CM/Notes/1507/H46-35E>.

⁴⁵ ÖHD, İHD ve TİHV, Rule 9.2 Communication from ÖHD, İHD and TİHV in the Gurban group v. Türkiye (ÖHD, İHD ve TİHV tarafından Gurban/Türkiye davası grubuna ilişkin Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine sunulan 9.2 No’lu Bildirim), 12 Ekim 2021, paragraf 9, [https://hudoc.exec.coe.int/?i=DH-DD\(2021\)1088E](https://hudoc.exec.coe.int/?i=DH-DD(2021)1088E).

⁴⁶ AİHM, *Gurban/Türkiye*, Başvuru no. 4947/04; *Öcalan (no. 2)/Türkiye*, Başvuru no. 24069/03; *Kaytan/Türkiye*, Başvuru no. 27422/05; *Boltan/ Türkiye*, Başvuru no. 33056/16; ayrıca bkz. *Hutchinson/Birleşik Krallık* [BD], Başvuru no. 57592/08, 17 Ocak 2017; *Vinter ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], Başvuru no. 66069/09, 130/10 ve 3896/10, 9 Temmuz 2013; *Murray/Hollanda* [BD], Başvuru no. 10511/10, 26 Nisan 2016; *László Magyar/Macaristan*, Başvuru no. 73593/10, 20 Mayıs 2014.

ıslah edilemez ve kalıcı olarak dışlanması gereken tehditler olarak gören bir mantığı devralmıştır.

Bu yaklaşım, Kürt çatışmasının şiddet içeren safhasını geride bırakmaya dönük her türlü çaba açısından derin etkiler doğurmaktadır. Uzlaşma, diyalog ve demokratik çözüm imkanını baştan kapatan bu yaklaşım, çatışmayı onlarca yıldır ayakta tutan bölünmeleri daha da kökleştirmektedir.

Komisyonun dayanışmayı, bir arada yaşamayı ve demokrasiyi güçlendirme yönündeki yetkisi, bu mirasla yüzleşmeyi zorunlu kılmaktadır. Gözden geçirme/koşullu salıverilme imkanı bulunmayan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına son verilmesi yalnızca hukuki bir yükümlülük değil; ortak onur ve haklara dayanan bir gelecek kurma yönünde sembolik ve yapısal bir adım anlamına gelir.

4. Komisyona Yönelik Tavsiyeler

Komisyonun, Türkiye’deki ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası rejiminin AİHS’in 3. maddesiyle ve *Gurban/Türkiye* dava grubunda verilen kararlarla uyumlu hale getirilmesi amacıyla, uluslararası hukuk ve karşılaştırmalı iyi uygulamalar temelinde aşağıdaki reformları önermesi gerekir:

1. “Umut hakkının” AİHS’in 3. maddesi uyarınca insan onurunun korunması için temel bir güvence ve hukukun üstünlüğüne bağlı her adalet sisteminin merkezinde yer alan hukuki ve ahlaki bir zorunluluk olarak tanınması; özgürlüğünden yoksun bırakılan herkesin hukuken ve fiilen gerçek ve gözden geçirilebilir bir serbest bırakılma olanağına sahip olması gerektiğinin teyit edilmesi.
2. Gözden geçirme veya salıverilme olanağı bulunmayan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasının kaldırılmasının tavsiye edilmesi; ayrıca 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’un 107. maddesi de dahil olmak üzere, Türkiye’nin ceza ve koşullu salıverilme rejiminin AİHM tarafından geliştirilen standartlarla uyumlu hale getirilmesini sağlayacak yasal değişikliklerin önerilmesi. Bu reformlar aşağıdaki güvenceleri içermelidir:
 - Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkûm edilen tüm kişilerin, yirmi beş yılı aşmayan tanımlı ve makul bir sürenin sonunda salıverilme değerlendirmesine tabi tutulabilmesi.
 - Rejimin, hukuken ve fiilen gerçek bir salıverilme olanağını güvence altına alması.
 - Salıverilme değerlendirmesine ilişkin ölçütlerin ve gözden geçirme usullerinin açık, nesnel, kamuoyu tarafından erişilebilir ve ayrımcılık içermeyen nitelikte olması ve bunların pişmanlık beyanı veya siyasi tutum gibi muğlak, ideolojik ya da öznel değerlendirmelere dayandırılmaması.
 - Gözden geçirmelerin düzenli aralıklarla, adil şekilde ve bireyselleştirilmiş değerlendirmeler temelinde yapılması.
 - Salıverilme kararlarının genelleyici veya misillemeci değil, meşru ve orantılı infaz amaçlarına dayanması.

- Sürecin, tüm usule ilişkin güvencelere sahip bağımsız gözden geçirme mercileri tarafından denetlenmesi.
 - Mahpuslara salıverilmeye hazır olduklarını nasıl ortaya koyabileceklerine dair anlayabilecekleri açık bir yol haritasının sunulması.
3. Bu ilkeler ışığında, bağımsız ve tarafsız bir gözden geçirme mekanizmasının oluşturulmasının önerilmesi. Bu mekanizma:
- Kanunla kurulmalı ve yürütme organı ile cezaevi idaresinden yapısal olarak bağımsız olmalıdır.
 - TCK'nın 309., 312. ve 314. maddeleri ile 3713 sayılı TMK kapsamında hüküm giymiş olanlar dahil, ayrımcılık yapılmaksızın, tüm müebbet hapis cezası hükümlülerine açık olmalıdır.
 - Hükümün kesinleşmesinden itibaren en geç yirmi beş yıl içinde ilk gözden geçirmeyi, sonrasında ise makul aralıklarla periyodik gözden geçirmeleri güvence altına almalıdır.
 - Gözden geçirmeler, tutum ve davranışlar, topluma yönelik risk, cezanın infaz edilen süresi ve diğer ilgili gelişmeler gibi nesnel unsurlara dayalı bireyselleştirilmiş değerlendirmelerle yürütülmelidir.
 - Hukuki yardıma erişim, dinlenilme hakkı, gerekçeli karar alma ve yargısal denetim ve itiraz hakkı dahil olmak üzere usule ilişkin tüm güvenceleri içermelidir.
 - Mahpuslara hangi tutum veya davranışların dikkate alınabileceği ve hangi koşullar altında salıverilme kararı verilebileceği hususlarında açık ve anlaşılır bilgi sağlamalıdır.
4. Umut hakkının tanınmasının daha geniş toplumsal ve barış inşası bağlamındaki önemini vurgulanması.

Uzun süreli hapis cezalarının siyasi bir araç olarak kullanılması ve koşullu salıverilme olanağının ortadan kaldırılması, uzlaşma çabalarına zarar verir, güvensizliği derinleştirir ve Komisyonun güvence altına almak yönünde adımlar atmakla yükümlü olduğu eşitlik, adalet ve hukukun üstünlüğü gibi temel ilkeleri ihlal eder.

VI. Tüm Alanları Enlemesine Kesen Yapısal Bir Sorun Olarak Yargı Bağımsızlığı

Türkiye’de bu brifingde ele alınan terörle mücadele mevzuatının uygulanması, siyasal ifadelerin kriminalize edilmesi, barışçıl toplanma özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar ve “umut hakkının” inkarı gibi sistemik sorunların tamamı daha geniş bir yapısal gerçeğe, yargı bağımsızlığının ve tarafsızlığının güvence altına alınması gereğine işaret eder. Bu alanların tümünde, mahkemeler ya insan hakları ihlallerini bizzat mümkün kılarak ya da bunları engellemekte yetersiz kalarak belirleyici bir rol oynamıştır. Bu durum, kurumsal olarak hukuka aykırı etki ve baskılardan korunmuş ve hukukun üstünlüğünü herkes için güvence altına alabilecek bir yargının önemini ortaya koymaktadır.

Türkiye’deki mevcut hukuki ve kurumsal yapının, özellikle Hâkimler ve Savcılar Kurulunun (HSK) oluşumu ve işleyişine ilişkin düzenlemelerin, yargı bağımsızlığı standartlarıyla uyumu konusunda AİHM ve Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu gibi uluslararası ve bölgesel insan

hakları mekanizmaları ciddi kaygılar dile getirmiştir.⁴⁷ Bunlar Komisyonun görev alanını doğrudan ilgilendiren kaygılardır. Yargının bağımsız ve tarafsız hareket edememesi durumunda, ceza mevzuatına ilişkin reformların ve daha geniş insan hakları güvencelerinin etkili biçimde uygulanması ve sürdürülmesi mümkün olmayacaktır.

Kapsamlı bir yargı reformu Komisyonun doğrudan görev alanının dışında kalıyor gibi değerlendirilse de, yargı bağımsızlığı meselesi bu brifingde ele alınan tüm alanlarla doğrudan ilişkilidir. İnandırıcı ve kalıcı bir dönüşüm süreci yalnızca hukukta ve kamu politikalarında yapılacak değişiklikleri değil, aynı zamanda adalet erişimi ve hukuk önünde eşit korunmayı güvence altına alacak kurumsal güvencelerin oluşturulmasını da gerektirecektir. Bu çerçevede, Komisyonun, dilerse, yargı bağımsızlığının güçlendirilmesinin çatışmanın kök nedenlerinin ele alınması ve hak temelli ve demokratik bir geleceğin inşa edilmesi için zorunlu bir koşul olduğunu açıkça kabul etmesinin önünde bir engel bulunmamaktadır.

HSK'nın oluşumu ve işleyişinin, kurumsal bağımsızlığın ve uluslararası standartlarla uyumun güvence altına alınması ve üyeliklere atama ve denetim mekanizmalarına hâkim ve savcı meslektaşların daha fazla katılımının sağlanmasına dönük olarak gözden geçirilmesi; hâkimlerin atanması, terfi ettirilmesi ve yer değiştirmesine ilişkin şeffaf ve liyakate dayalı usuller getirilerek siyasi etki olasılığının azaltılması ve insanların yargıya duydukları güvenin güçlendirilmesi; hâkim ve savcılarının keyfi disiplin işlemlerine maruz bırakılmasına veya görev yerlerinin keyfi biçimde değiştirilmesine karşı yasal güvenceler tesis edilmesi; özellikle Anayasa Mahkemesi ile AİHM kararları başta olmak üzere, yargı kararlarına saygı gösterilmesini ve bu kararların uygulanmasının güvence altına alınması gereklidir.⁴⁸ Son olarak, yargının hem kurumsal hem de kültürel düzeyde temel insan haklarını koruyabilecek ve siyasi açıdan hassas ya da çatışma bağlantılı dosyalarda bağımsız biçimde hareket edebilecek şekilde donatılması yönünde adımlar atılmalıdır. Bu tedbirler yalnızca yargının ahlaki bütünlüğünün yeniden tesis edilmesi bakımından değil, daha geniş hukukî ve demokratik reformların ülke genelinde kök salabilmesi bakımından da zorunludur.

⁴⁷ Venedik Komisyonu, Türkiye, Opinion on the amendments to the Constitution adopted by the Grand National Assembly on 21 January 2017 and to be submitted to a national referendum on 16 April 2017 (21 Ocak 2017'de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen ve 16 Nisan 2017'de halkoyuna sunulacak Anayasa değişikliklerine ilişkin Görüş), No. 875/2017, 13 Mart 2017, para. 119; ayrıca bkz. AİHM, *Selahattin Demirtaş/Türkiye* (no. 2) [BD], Başvuru no. 14305/17, 22 Aralık 2020, paragraf 434; *Yüksekdağ Şenoğlu ve Diğerleri/Türkiye*, Başvuru no. 14332/17 ve 12 diğer başvuru, 8 Kasım 2022, paragraflar 637-638; Venedik Komisyonu, Türkiye, Opinion on the composition of the Council of Judges and Prosecutors and the procedure for the election of its members (Hâkimler ve Savcılar Kurulunun oluşumu ve üyelerinin seçilme usulüne ilişkin Görüş), 141. Genel Kurul (Venedik, 6-7 Aralık 2024), CDL-AD(2024)041, s. 12.

⁴⁸ HRW, ICJ ve TLSP, "Defiance of European Court Judgments and Erosion of Judicial Independence" [Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarına Meydan Okunması ve Yargı Bağımsızlığının Aşınması], Ortak Brifing; Committee of Ministers 1492nd meeting (March 2024) (DH); Rule 9.2 - Communication from TLSP, HRW, the ICJ, concerning the case of Kavala v. Türkiye (App. no. 28749/18) [TLSP, HRW ve ICJ tarafından Kavala/Türkiye (Başvuru no. 28749/18) davasına ilişkin Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine sunulan 9.2 No'lu Kural kapsamındaki bildirim], 26 Ocak 2024: [https://hudoc.exec.coe.int/?i=DH-DD\(2024\)263E](https://hudoc.exec.coe.int/?i=DH-DD(2024)263E); ICJ, "Turkey: the Judicial System in Peril: A briefing paper" [Türkiye: Tehlike Altındaki Yargı Sistemi – Brifing Notu], 2016, <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2016/07/Turkey-Judiciary-in-Peril-Publications-Reports-Fact-Findings-Mission-Reports-2016-ENG.pdf>; Transparency International, "Examining State Capture: Undue Influence on Law-Making and the Judiciary in the Western Balkans and Turkey" [Devletin Ele Geçirilmesini İncelemek: Batı Balkanlar ve Türkiye'de Yasama Süreçlerine ve Yargıya Aşırı Etki], 15 Aralık 2020, https://images.transparencycdn.org/images/2020_Report_ExaminingStateCapture_English.pdf.

zamanda hakikatin ortaya çıkarılması, kurumsal reformlar ve benzer ihlallerin bir daha yaşanmamasını güvence altına alacak önlemler gibi unsurları da içermelidir. Bu erevede Komisyon, cezasızlık kültürünün ortadan kaldırılması ile çatışmanın tüm tarafları tarafından işlenmiş ağır insan hakları ihlalleri bakımından hesap verebilirliğin sağlanması, çatışmanın kök nedenlerinin ele alınması ve hak temelli, demokratik bir geleceğin inşa edilmesi için zorunlu bir koşul olduğunu kabul edebilir.

Bu çerçevede, başta kamu görevlileri ve güvenlik glerinin yargılanmasını fiilen engelleyen 6722 sayılı Kanun ve 7329 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikler olmak üzere, tüm yasal düzenlemelerin gözden geçirilmesi ve ağır insan hakları ihlallerine ilişkin tüm iddiaların gecikmeksizin, bağımsız ve tarafsız biçimde soruşturulmasının sağlanması önemlidir. Savcılık makamının bağımsızlığını güvence altına alacak ve mağdurların yargısal süreçlere katılma haklarını koruyacak kurumsal güvenceler oluşturulmalıdır. Başta zorla kaybetmeler ve çatışma bağlamındaki diğer ağır ihlaller olmak üzere, geçmişte yaşanmış ve halen yaşanmakta olan ihlallerle ilgilenecek bağımsız bir mekanizmanın kurulması, hakikatin ortaya çıkarılmasında ve devlet ile toplum arasındaki güven ilişkisinin tesis edilmesinde kilit bir rol oynayabilir. Son olarak, mağdurların ve yakınlarının tanınmasını, haklarının korunmasını ve adalet taleplerinin anlamlı bir şekilde ele alınmasını sağlamak üzere somut adımlar atılmalıdır.